

Zbigniew NOWACKI

ZASTOSOWANIE PENITENCJARNE SYSTEMU DOZORU ELEKTRONICZNEGO W OCENIE SKAZANYCH

WPROWADZENIE

Nawet pobieżne wyliczenie czynników pozostających w związku z procesem resocjalizacji wskazuje te związane z osobami pozbawionymi wolności. Skazani są z racji wieku w znacznym stopniu ukształtowani. A zatem, dążąc do przekształcenia osobowości osadzonego, należałoby odwoływać się do procesu samowychowania. Z kolei kontekst sytuacyjny uwięzienia pozwala dostrzec inne zmienne, a mianowicie implikacje izolacji więziennej, indywidualny odbiór orzeczonej kary pozbawienia wolności oraz podejmowane oddziaływania wychowawcze. Należy także wziąć pod uwagę, że aby wzbudzić chęć współdziałania w kształtowaniu społecznie akceptowanych postaw, system oddziaływań powinien zostać zaakceptowany przez skazanego. Nośnikiem informacji o aprobachie bądź braku aprobaty systemu dozoru elektronicznego są naturalnie oceny formułowane przez osoby pozbawione wolności.

Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego systemy penitencjarne nie spełniają pokładanych wobec nich oczekiwań, zaprzętało myśli wielu badaczy¹. Ponad wszelką wątpliwość ustalono, że środowisko więzien-

¹ H. Eysenck, M. Eysenck, *Podpatrywanie umysłu. Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują*, Gdańsk 1998, s. 59.

ne generuje wiele sytuacji niekorzystnych dla człowieka². Eksperymentalna symulacja więzienia doprowadziła Philipa Zimbardo do odkrycia bodajże najważniejszej przyczyny niedomagania więzienia, a mianowicie nieprawidłowej struktury władzy³. W psychologii społecznej władza jest niezwykle ważną, choć trzeba także dodać – zanedbywaną zmienną. Zdaniem Hansa i Michaela Eysencków, personel więzienny nie dostrzega poprawnego zachowania skazanych i nie nagradza ich za nie, a jednocześnie zauważa negatywne zachowanie i za nie karze⁴. Hans i Michael Eysenckowie, szukając przyczyn słabości systemów penitencjarnych, wskazują trzy ważne obszary poszukiwań związane z: osobami pozbawionymi wolności, personelem więziennym oraz strukturą organizacyjną i warunkami fizycznymi więzienia. Na każdej płaszczyźnie mogą pojawić się zjawiska niekorzystnie wpływające na efektywność oddziaływań penitencjarnych⁵.

Uzmysłowienie słabości oraz niedomagania systemów więziennych skłania do poszukiwania alternatywnych sposobów oddziaływania na osobę więźnia. W latach 60. XX wieku myślenie o resocjalizacji skazanych zostało ukierunkowane na elektroniczny monitoring. System dozoru elektronicznego (dalej: SDE) stwarza inne, zgoła odmienne warunki odbywania kary pozbawienia wolności. W przypadku odbywania kary w SDE nie występują problemy związane z personelem więziennym oraz strukturą organizacyjną i warunkami fizycznymi więzienia. Zanika negatywny wpływ społeczny ze strony zdemoralizowanych skazanych. Pojawiają się jednak inne ważne kwestie, jak choćby społeczny odbiór nowego systemu odbywania kary pozbawienia wolności oraz koszty psychologiczne ponoszone przez osoby bliskie skazanemu, natomiast z punktu widzenia skazanego – odczuwana stygmatyzacja oraz wyzwania związane z samokontrolą. Ponieważ zagadnienie czasu jest dla skazanych niezmiernie ważne⁶, w pracy sformułowano problemy badawcze odnoszące się do zmiennych czasowych (problem drugi oraz trzeci). Odniesienie się do występującego

² M. Ciosek, K. Kmieciak, *Psychologia kliniczna, wprowadzenie do psychologii sądowo-penitencjarnej*, Gdańsk 1987, s. 141; M. Szaszkiwicz, *Tajemnice grypsarki*, Kraków 1997, s. 11.

³ P.G. Zimbardo, *On the ethics of intervention in human psychological research: with special reference to the Stanford prison experiment*, „Cognition” 1973, nr 2, s. 243–256.

⁴ H. Eysenck, M. Eysenck, op.cit., s. 68.

⁵ Ibidem, s. 59.

⁶ M. Lewandowski, *Pęknięcie ziemi*, Warszawa 1975, s. 7 i nast.

w literaturze przedmiotu samopodziału skazanych generowało postawienie problemu szóstego. Rozpatrywanie wybranych aspektów położenia osoby skazanego spowodowało zaś sformułowanie problemów: pierwszego, czwartego oraz piątego.

KONCEPCJA SYSTEMU DOZORU ELEKTRONICZNEGO

Ideę zastosowania elektronicznego monitoringu do kontroli zachowania osób, którymi zainteresowany jest wymiar sprawiedliwości, wprowadził do literatury amerykański psycholog Ralph Schwitzgebel⁷ (1967). Pomimo iż zarys teoretyczny wykorzystania elektroniki do kontrolowania zachowania osób był gotowy już w 1964 roku, na pierwsze próby praktycznego zastosowania trzeba było poczekać do roku 1983, tj. rozpoczęcia eksperymentu w stanie Nowy Meksyk. Lata 80. w Stanach Zjednoczonych to czas realizacji pierwszych programów elektronicznego monitoringu. W 1987 roku w tego rodzaju programach uczestniczyło prawie 1000 skazanych w 21 stanach⁸. Początkowo opierano się na zwykłych liniach telefonicznych. Z czasem zaczęto wykorzystywać telefonię komórkową GSM. W 1997 roku na Florydzie zastosowano technologię aktywnego GPS, co znacząco zintensyfikowało kontrolę zachowania skazanego, stwarzając m.in. możliwość zaprogramowania obszarów, w których obecność skazanego była niepożądana.

W Europie pierwsze eksperymenty w tym zakresie przeprowadzono w 1989 roku w Wielkiej Brytanii, jednak w praktyce elektroniczne monitorowanie przestępców rozpoczęto tam w 1999 roku. W Szwecji nową koncepcją zainteresowano się już w 1994 roku, by na stałe do katalogu środków karnych wprowadzić ją w roku 1999. W tym też roku elektroniczna kontrola zachowania została wprowadzona w Holandii, w 2000 roku – we Francji, zaś do włoskiego systemu prawnego elektroniczny monitoring wprowadziła ustawa z dnia 19 stycznia 2001 roku⁹. Jest to zatem nowa problematyka na gruncie europejskim.

Ustawodawcy poszczególnych państw w sposób zróżnicowany odnoszą się do kwestii prawnych rozwiązań elektronicznego monitoringu. Podstawowe rozstrzygnięcie dotyczy funkcji, jaką ma on spełniać. Do-

⁷ R. Schweitzgebel, *Electronic innovation in the behavioral sciences: A call to responsibility*, „American Psychologist” 1967, nr 22.

⁸ D. Sielicki, *Elektroniczne monitorowanie przestępców – nowoczesna alternatywa pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2005, nr 47–48, s. 15.

⁹ Ibidem, s. 16.

strzeżę się sposobność wykorzystania monitoringu w procesie karnym – wtedy spełniałby funkcję zapobiegawczą (lub ją uzupełniał). Można stosować elektroniczny monitoring do kontrolowania zachowania skazanych w trakcie wykonywania krótkotrwałej kary pozbawienia wolności (zastosowanie penitencjarne).

W przypadku krajowych uregulowań oznacza to, że wymiar orzeczonej wobec skazanego kary pozbawienia wolności nie może przekraczać jednego roku oraz że nie zachodzą warunki określone w art. 64 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny. Ustawodawca, objaśniając pojęcia, podaje, że dozór elektroniczny to kontrola zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych¹⁰, natomiast system dozoru elektronicznego to ogół metod postępowania i środków technicznych służących do wykonywania dozoru elektronicznego¹¹. W systemie dozoru elektronicznego można kontrolować zachowanie skazanego za pomocą środków technicznych. Owa kontrola odnosi się do przestrzegania nałożonego przez sąd obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub innym wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie (dozór stacjonarny), jak również kontrolowania bieżącego miejsca przebywania skazanego (dozór mobilny) oraz zachowania przez skazanego określonej minimalnej odległości od osoby wskazanej przez sąd (dozór zbliżeniowy)¹². Krótkotrwałą karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego wykonuje się jako dozór stacjonarny, zaś środki karne i zabezpieczające – wykonuje się jako dozór zbliżeniowy lub mobilny¹³. Wykonywanie przez skazanego nałożonych na niego przez sąd penitencjarny obowiązków podlega ścisłej kontroli, mającej na celu wychowawcze oddziaływanie i zapobieganie powrotowi do przestępstwa¹⁴.

¹⁰ Art. 43b §1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

¹¹ Art. 43b §2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

¹² Art. 43b §2 i 3 pkt. 1,2,3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

¹³ Art. 43c § 1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

¹⁴ § 4, 5, 7, i 10 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie sposobu oraz szczegółowych warunków wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U., poz. 773).

Irena Mudrecka, pisząc o resocjalizacji, dostrzega rolę aktywności własnej osoby resocjalizowanej i reprezentuje pogląd, zgodnie z którym „Tylko sama jednostka może się zresocjalizować”¹⁵. Wskazuje także, że warunkiem koniecznym programowania oraz dokonywania zmian w funkcjonowaniu człowieka jest wiara, że jest to nie tylko możliwe, ale i osiągalne. To przekonanie powinno się opierać na sensownych argumentach przekazywanych wychowankowi przez wychowawcę, który ukierunkowuje jego procesy umysłowe¹⁶.

Odnosząc się do słów I. Mudreckiej, należy stwierdzić, że to właśnie w odbywaniu kary w systemie dozoru elektronicznego (jak w żadnym innym systemie odbywania kary pozbawienia wolności) należy upatrywać okoliczności sprzyjających procesowi autoresocjalizacji. Wydaje się, że zastosowanie penitencjarne SDE powinno się odwoływać do aktywności własnej skazanego oraz wspierać na niej. Relacje z sądowym kuratorem zawodowym (wychowawcą resocjalizacyjnym) mogą stanowić okazję do organizowania doświadczeń uczących i ukierunkowania procesów umysłowych skazanego. Kurator może się przyczynić do twórczego poszukiwania przez skazanego jego indywidualnej drogi życiowej. Przestrzeganie określonych przez sąd ograniczeń czasowych i przestrzennych odbywania kary pozbawienia wolności wymaga od skazanego zdyscyplinowania oraz samokontroli. Postępowanie w sytuacjach wymykających się spod kontroli, np. w przypadkach losowych, kiedy to skazany nie może na czas dotrzeć do wyznaczonego przez sąd miejsca odbywania kary pozbawienia wolności, wymaga od niego samodzielności i właściwego pokierowania swoim zachowaniem. W trosce o stacjonarne urządzenie monitorujące i nadajnik oraz we właściwym reagowaniu na komunikaty Centrali Monitorowania może się kształtować odpowiedzialność skazanego. Pobyt w miejscu odbywania kary stanowi sposobność do kształtowania relacji z osobami bliskimi oraz radzenia sobie z codziennymi wyzwaniami. Wymagania i ograniczenia związane z odbywaniem kary w SDE, jeśli zostaną właściwie odebrane i zaakceptowane przez skazanego, mogą stanowić asumpt do pozytywnych zmian jego osobowości. W warunkach SDE skazany ma możliwość kreowania swojego zachowania, ponownego zdefiniowania samego siebie. Od niego zależy, czy zechce się zmienić –

¹⁵ I. Mudrecka, *Proces resocjalizacji w perspektywie dorobku neuronauk*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 16.

¹⁶ *Ibidem*, s. 24.

i w jego zachowaniu znajdzie odzwierciedlenie proces samowychowania, czy też spełniając jedynie formalne warunki odbywania kary, wyłącznie ją odbędzie – nie zmieniając swojego zachowania, swoich postaw ani samego siebie.

Prezentowane w pracy wyniki badań oraz wyprowadzone na ich podstawie wnioski dotyczą funkcjonowania systemu dozoru elektronicznego w polskiej rzeczywistości penitencjarnej – jednego z systemów odbywania krótkotrwałej kary pozbawienia wolności (dozór stacjonarny). Odnoszą się zatem do ocen generowanych zastosowaniami obowiązującej do 30 czerwca 2015 roku ustawy z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego¹⁷. Aktualne unormowania prawne regulujące samo odbywanie krótkotrwałej kary pozbawienia wolności w SDE nie odbiegają od tych zawartych w ustawie z dnia 7 września 2007 roku, zatem, rezultat badawczy nie utracił waloru aktualności. Odbywanie krótkotrwałej kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, chociażby z racji nowatorstwa na gruncie polskiej rzeczywistości penitencjarnej, generuje oceny. Oceny istotne, ponieważ procedura postępowania ze skazanym oraz fakt, jak on to postępowanie będzie odbierał, ma wpływ na powodzenie procesu resocjalizacji. Praca stanowi próbę rozpoznania tych ocen.

METODOLOGIA BADAŃ

Celem badań było rozpoznanie, jak skazani oceniają system dozoru elektronicznego. Cel badawczy zadecydował o postawieniu następujących problemów badawczych:

- Czy istnieje związek między wiekiem skazanych a oceną systemu dozoru elektronicznego?;
- Czy istnieje związek między czasem pobytu w warunkach izolacji więziennej a oceną systemu dozoru elektronicznego?;
- Czy istnieje związek między czasem pozostałym do końca kary pozbawienia wolności a oceną systemu dozoru elektronicznego?;
- Czy różnią się oceną systemu dozoru elektronicznego skazani i osoby niedoświadczające izolacji więziennej?;

¹⁷ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. nr 191, poz. 1366, z późn. zm.).

- Czy różnią się oceną systemu dozoru elektronicznego skazani spełniający i niespełniający formalnych warunków odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego?;
- Czy różnią się oceną systemu dozoru elektronicznego uczestniczący i nieuczestniczący w podkulturze grypserskiej?.

Badano następujące zmienne niezależne: wiek, czas izolacji więziennej, czas pozostały do zakończenia kary pozbawienia wolności, niedoświadczenie izolacji więziennej, spełnianie formalnych warunków odbywania kary w SDE, przynależność do podkultury grypserskiej. Zmienne zależne zostały wyodrębnione drogą analizy czynnikowej otrzymanych wyników badań i przedstawione w dalszej części artykułu.

Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- H1. Wiek skazanych nie różnicuje ocen SDE.
- H2. Czas izolacji więziennej nie różnicuje ocen SDE.
- H3. Czas pozostały do zakończenia kary pozbawienia wolności różnicuje oceny SDE.
- H4. Skazani i osoby niedoświadczone izolacji więziennej różnią się oceną SDE.
- H5. Skazani spełniający i niespełniający formalnych warunków odbywania kary w SDE różnią się oceną tego systemu.
- H6. Skazani uczestniczący i nieuczestniczący w podkulturze grypserskiej różnią się oceną SDE.

Aby uzyskać próbę reprezentatywną dla populacji skazanych, zastosowano losowy dobór więźniów. W badaniu uczestniczyło 260 skazanych oraz 70 osób, które nigdy nie doświadczyły izolacji więziennej ($N = 330$). Odrzucono materiał badawczy zawarty w 15 kwestionariuszach (ze względu na wysoki wynik w skali KŁ). Do analizy statystycznej wykorzystano wyniki badania 213 skazanych dorosłych mężczyzn nieuczestniczących w podkulturze grypserskiej oraz 34 uczestniczących w tej podkulturze. 64% badanych to skazani przebywający pierwszy raz w więzieniu, pozostali przebywali w izolacji kolejny raz (36%). Średnia wieku osadzonych pierwszy raz w zakładzie karnym wynosiła 33 lata, zaś średnia wieku przebywających kolejny raz – 37 lat. Średnia czasu pobytu w izolacji skazanych pierwszy raz to 14 miesięcy, natomiast przebywających w niej po raz kolejny – nieznacznie przekraczała 11 miesięcy. Średnia czasu pozostałego do końca kary skazanych pierwszy raz to 19 miesięcy, natomiast przebywających po raz kolejny – nieznacznie przekraczała 17 miesięcy.

W Zakładzie Karnym w Pińczowie (jednostka typu zamkniętego) skazanych badano od końca grudnia 2013 roku do końca lipca 2014 roku. Badanie w Zakładzie Karnym w Trzebini (jednostka typu półotwartego) przeprowadzono w dniach 27–30 maja 2014 roku. Od 21 stycznia do 9 czerwca 2014 roku badano osoby niedoświadczające izolacji więziennej ($N = 70$), które pochodziły przede wszystkim ze środowiska miejskiego Pińczowa i okolic. Do analizy statystycznej wykorzystano materiał badawczy zawarty w ankietach 13 kobiet oraz 55 mężczyzn. W grupie mężczyzn znajdowało się 34 emerytowanych funkcjonariuszy Służby Więziennej (przede wszystkim z Zakładu Karnego w Pińczowie oraz kilku byłych funkcjonariuszy AŚ w Radomiu i AŚ w Kielcach). Wykształcenie osób badanych przedstawiało się w sposób następujący: średnie – 33 osoby, wyższe – 35 badanych. Średnia wieku uczestników badania nieznacznie przekraczała 48 lat.

W celu udzielenia odpowiedzi na postawione problemy badawcze przyjęto metodę sondażu diagnostycznego oraz metody analizy statystyczno-porównawczej. Odpowiednio do przyjętej metody zastosowano technikę ankiety oraz technikę wywiadu. Za narzędzie badawcze posłużył autorski Kwestionariusz Ankiety do Badania Oceny Systemu Dozoru Elektronicznego, który zawiera także pulę pięciu pozycji upodobnionych do pytań skal weryfikacyjnych z inwentarzy osobowości, głównie skali „Kłamstwa” (KŁ) z MPI Eysencka¹⁸. Osoby badane zajmują stanowisko wobec stwierdzeń, zaznaczając odpowiednią cyfrę na 5-stopniowej skali Likerta.

WYNIKI BADAŃ

Stosując analizę czynnikową metodą głównych składowych dla 18 pytań kwestionariusza badawczego¹⁹ dotyczących ocen SDE określono eksploracyjnie konstrukt wymiarowy. Zgodnie z zaleceniem Fielda²⁰, z użyciem macierzy przeciwobrazów określono wartości KMO dla poszczególnych pytań, precyzując, czy są one na tyle spójne z pozostałymi pytaniami na-

¹⁸ M. Chojnowski, *Opracowanie polskiej adaptacji „Inwentarza osobowości” H.J. Eysencka (Maudsley Personality Inventory)*, „Biuletyn Psychometryczny” 1968, nr 2; R.L. Drwal, *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*, Wrocław 1981, s. 144–145.

¹⁹ P4, P5, P7, P8, P9, P10, P12, P13, P14, P17, P18, P19, P21, P22, P23, P24, P26, P29.

²⁰ A. Field, *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics*, London 2013.

rzędzia, by można je pozostawić w analizie. Z uwagi na niezadowalające właściwości pomiarowe KMO wykluczono kolejno pytania: P8. *Skazany powinien troszczyć się o nadajnik i zainstalowany w domu sprzęt monitorujący* (KMO = 0,649) oraz P22. *Będąc objętym Systemem Dozoru Elektronicznego, trzeba mieć pozytywną postawę do urzędzeń kontrolujących – nadajnika* (KMO = 0,566). Pozostałe wartości indywidualne KMO przekroczyły zadowalającą miarę $> 0,7$, dlatego zostały pozostawione w analizie jako spójne.

Miara adekwatności doboru dla całej próby (wszystkich pytań) wynosiła w pełni akceptowalne KMO = 0,791, co oznacza umiarkowaną, ale zadowalającą adekwatność pobierania próbek do analizy. Test sferyczności Bartletta [$\chi^2(120) = 1152,32; p < 0,001$] wykazał, że korelacje między poszczególnymi wymiarami były wystarczająco duże, by przeprowadzić ekstrakcję czynników²¹.

Zarówno wykres osypiska, jak i kryterium Kaisera wskazały rozwiązanie trójczynnikowe, wyjaśniające razem 47,53% wariancji. Oznacza to, że biorąc pod uwagę podejście eksploracyjne dla tworzonego narzędzia do pomiaru ocen SDE, badani traktowali udzielane odpowiedzi jako odpowiedzi dla trzech wyraźnie rozdzielnych wymiarów, opisujących poniekąd trzy osobne zjawiska. Do ekstrakcji czynników użyto metody Varimax²².

Pierwszy wyekstrahowany wymiar (czynnik), nazwany Oceny Negatywne, zawiera pytania o treści świadczącej o niechęci wobec tego systemu czy też określaniu tego systemu w kategoriach problemów z nim związanych. Czynnik ten wyjaśnia 22,88% wariancji. Czynnik drugi, nazwany Oceny Pozytywne, złożony z pytań o konotacji pozytywnej, opisuje aprobujący stosunek do SDE, a konkretniej – wyraża wprost chęć uczestnictwa w programie. Czynnik ten wyjaśnia 14,63% wariancji.

Ostatni czynnik został nazwany Stygmatyzacja, gdyż znalazły się w nim stwierdzenia opisujące poczucie skazanego, iż jest stygmatyzowany przez fakt odbywania kary w SDE. Wyjaśnia on 10,06% wariancji (tabela 1.).

²¹ S. Bedyńska, A. Brzezicka, *Statystyczny drogowskaz*, Warszawa 2007.

²² A. Field, op.cit.

Tabela 1. Wyniki analizy czynnikowej danych uzyskanych za pomocą Kwestionariusza Ankiety do Badania Oceny Systemu Dozoru Elektronicznego ($N = 315$)

Zmienne	Wartość własna czynnika	% wyjaśnionej wariancji	% skumulowany	Alfa-Cronbacha
Oceny Negatywne	3,66	22,88	22,88	0,773
Oceny Pozytywne	2,34	14,63	37,52	0,687
Stygmatyzacja	1,61	10,66	47,57	0,695

Metoda wyodrębniania czynników – głównych składowych. Metoda rotacji – Varimax z normalizacją Kaisera.

Źródło: Obliczenia własne.

W celu określenia poziomu rzetelności (rozumianej jako cecha oznaczająca dokładność pomiaru) kwestionariusza obliczono statystyki Alfa-Cronbacha²³. Rzetelność skali Oceny Negatywne złożonej z 5 pozycji: P9, P19, P4, P17, P10 wynosi $\alpha = 0,773$, czyli skala cechuje się umiarkowaną (akceptowalną) rzetelnością. Dodatkowo można zauważyć, że usunięcie którejkolwiek pozycji nie zwiększyłoby wartości α dla całej skali. Rzetelność skali Oceny Pozytywne złożonej z 8 pozycji: P2, P18, P13, P29, P5, P21, P24, P12 wynosi $\alpha = 0,657$, czyli skala cechuje się małą rzetelnością. Dodatkowo można zauważyć, że po usunięciu pozycji P2 wartość statystyki α zwiększyłaby się do 0,691, a po usunięciu pozycji P24 wartość statystyki α podniosłaby się do 0,663 (można zatem nieznacznie zwiększyć rzetelność skali). Rzetelność skali Stygmatyzacja złożonej z 4 pozycji: P14, P23, P7, P26 wynosi $\alpha = 0,695$, czyli skala cechuje się umiarkowaną rzetelnością, a usunięcie którejkolwiek pozycji nie zwiększyłoby wartości α dla całej skali.

Warto zauważyć, że Oceny Pozytywne wobec SDE i Oceny Negatywne tego systemu nie są przeciwnymi krańcami tej samej skali, ale dwoma zupełnie osobnymi wymiarami. Czym innym jest dla osadzonego chęć wzięcia udziału w programie bądź poczucie tego, że taki program jest dla niego szansą, a czym innym jest postrzeganie zagrożeń psychologicznych z nim związanych. Okazało się, że wymiary te u osób badanych nie są ze sobą powiązane (tabela 2.).

²³ Ponieważ wszystkie skale dla pytań kwestionariusza badawczego były takie, wynik wymiarowy był średnią dla wyników poszczególnych pytań.

Tabela 2. Miary statystyczne uzyskanych czynników

Czynnik	N	M	SD	R	V	Mdn	K-S
Oceny Negatywne	315	2,91	0,87	4,0	0,30	2,8	0,09*
Oceny Pozytywne	315	4,43	0,44	2,86	0,10	4,43	0,13*
Stygmatyzacja	315	2,84	0,82	4,0	0,29	2,75	0,11*

* $p < 0,001$

Źródło: Obliczenia własne.

W celu sprawdzenia związku między wynikiem na skali kłamstwa a wymiarami kwestionariusza przeprowadzono analizę korelacji z użyciem nieparametrycznego testu korelacji *tau-b* Kendalla (tabela 3.). Żadna z korelacji nie była istotna statystycznie. Można zatem wnioskować, że wyniki badania są wiarygodne.

Tabela 3. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla pomiędzy uzyskanymi czynnikami a skalą kłamstwa badanych

Zmienne	Skala kłamstwa
Oceny Negatywne	0,046
Oceny Pozytywne	-0,022
Stygmatyzacja	-0,063

Źródło: Z. Nowacki, *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 239.

Odnotowano, że wiek badanych oraz czas obecnego pobytu w warunkach izolacji więziennej nie ma związku z wynikami badania. Natomiast im dłuższy jest czas do końca kary pozbawienia wolności, tym wyższe są u badanych wyniki Ocen Pozytywnych systemu dozoru elektronicznego ($rs = 0,136$; $p = 0,033$), a mniejsze są natężenia Ocen Negatywnych ($rs = -0,298$; $p < 0,001$) i Stygmatyzacji ($rs = -0,156$; $p = 0,014$) (tabela 4.).

Tabela 4. Współczynniki rangowej *rho* Spearmana pomiędzy ocenami SDE a wymiarami czasowymi

Zmienne	Wiek	Czas pozostający do końca kary pozbawienia wolności	Czas pobytu w izolacji więziennej
Oceny Negatywne	-0,02	-0,298**	-0,067
Oceny Pozytywne	0,026	0,136*	-0,059
Stygmatyzacja	-0,012	-0,156*	0,037

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ Źródło: Z. Nowacki, *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 239.

Aby ocenić, czy między skazanymi a osobami z grupy porównawczej występują różnice w postrzeganiu systemu dozoru elektronicznego, wykonano analizę międzygrupową, gdzie zmienną niezależną był podział badanych na skazanych i osoby niedoświadczające izolacji więziennej, a zmiennymi zależnymi były wymiary uzyskane drogą analizy czynnikowej (tabela 5.).

Analiza różnic dla czynnika Oceny Negatywne nieparametrycznym testem rangowym U Manna-Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,001$). Skazani mieli bardziej negatywną ocenę określającą ich zagrożenia wobec SDE niż grupa porównawcza ($p < 0,001$). Mieli też istotnie wyższe niż grupa porównawcza poczucie Stygmatyzacji ($p = 0,011$). Nie było zaś różnic między skazanymi a grupą porównawczą w kwestii Ocen Pozytywnych SDE ($p = 0,897$).

Tabela 5. Różnice w ocenach SDE pomiędzy skazanymi a grupą porównawczą

Zmienne	Skazani ($N = 247$)		Grupa porównawcza ($N = 68$)		U	P
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,00	176,57	2,10	90,53	3 810,00	0,000**
Oceny Pozytywne	4,43	158,35	4,57	156,74	8 312,50	0,897
Stygmatyzacja	3,00	164,78	2,50	133,38	6 723,50	0,011*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: Z. Nowacki, *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 240.

Aby ocenić, czy między skazanymi spełniającymi formalne warunki odbywania kary w SDE a skazanymi niespełniającymi tych warunków istnieją różnice w postrzeganiu systemu dozoru elektronicznego, wykonano kolejną analizę międzygrupową (tabela 6.).

Okazało się, że skazani spełniający formalne warunki odbywania kary w SDE mają istotnie wyższą Ocenę Negatywną SDE niż skazani niespełniający formalnych warunków odbywania kary w SDE ($p < 0,001$). Spełniający formalne warunki odczuwają też istotnie wyższą Stygmatyzację niż niespełniający formalnych warunków odbywania kary w SDE ($p = 0,019$). Ponadto spełniający formalne warunki mają istotnie niższą Ocenę Pozytywną niż niespełniający tych warunków ($p = 0,044$).

Tabela 6. Oceny SDE a spełnienie warunków do odbywania kary w SDE

Zmienne	Spełnia warunki SDE (N = 102)		Nie spełnia warunków SDE (N = 145)		U	P
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,30	143,40	3,00	110,36	5 416,50	0,000**
Oceny Pozytywne	4,43	113,16	4,57	131,62	6 289,50	0,044*
Stygmatyzacja	3,00	136,66	2,75	115,10	6 104,00	0,019*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: Z. Nowacki, *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 241.

Uwzględnienie samopodziału społeczności więziennej na skazanych grypsujących i niegrypsujących pozwala zauważyć, że pomiędzy tymi podgrupami nie ma różnic w Ocenach Pozytywnych SDE ($p = 0,399$), ani odczuwanej Stygmatyzacji ($p = 0,795$). Odnotowano natomiast różnicę w Ocenach Negatywnych SDE ($p = 0,001$). Niegrypsujący więźniowie mają istotnie wyższe natężenie Ocen Negatywnych niż skazani uczestniczący w podkulturze gryperskiej, co jest zaskakujące (tabela 7.).

Tabela 7. Oceny SDE a uczestnictwo badanych w podkulturze gryperskiej

Zmienne	Niegrypsujący (N = 213)		Grypsujący (N = 34)		U	P
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,20	130,29	2,70	84,59	2 281,00	0,001**
Oceny Pozytywne	4,43	122,48	4,57	133,53	3 297,00	0,399
Stygmatyzacja	3,00	123,53	3,00	126,94	3 521,00	0,795

** $p < 0,01$

Źródło: Z. Nowacki, *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10, s. 242.

DYSKUSJA

Analiza wyników, potwierdzając hipotezy badawcze, wykazała, że postrzeganie systemu dozoru elektronicznego nie sprowadza się do jednolitego stanowiska. Ocena SDE to niespójny konstrukt, w którym można wyróżnić trzy czynniki: Oceny Negatywne, Oceny Pozytywne oraz Stygmatyzację. Wychodząc z założenia, że odbywanie kary pozbawienia wolności w SDE pozwoli uniknąć poniżającego doświadczenia uwięzienia osób, które niekoniecznie muszą odbywać karę pozbawienia wolności w zakładach karnych, do SDE powinni być kierowani zwłaszcza skazani nieuczestniczący w podkulturze

gryperskiej. Do takiego stanowiska może skłaniać negatywna postawa grypsujących wobec oddziaływań penitencjarnych²⁴. Wysokie natężenie Ocen Negatywnych wobec systemu dozoru elektronicznego niegrypsujących wydaje się wskazywać na potrzebę przedstawiania im procedury odbywania kary w sposób ukierunkowany na zmniejszenie tendencji do negatywnego postrzegania systemu dozoru elektronicznego. Z ustaleń badawczych można byłoby wywnioskować, że właściwym adresatem SDE są skazani uczestniczący w podkulturze gryperskiej – wykazują wszakże mniej negatywnych ocen tego systemu. Wniosek ten jest jednak błędny. Badanie większej liczby skazanych, zwłaszcza uczestniczących w podkulturze gryperskiej, pozwoliłoby lepiej wyjaśnić ujawnione zależności. Zamiarem piszącego jest przeprowadzenie takich badań. Ponieważ skazani i osoby niedoświadczające izolacji więziennej z zupełnie innej perspektywy postrzegają SDE, nie dziwi istotnie wyższe poczucie Stygmatyzacji skazanych oraz ich istotnie wyższa Ocena Negatywna tego systemu odbywania kary pozbawienia wolności. Porównywane grupy nie różniły się jednak pod względem Ocen Pozytywnych tego systemu, co wskazuje, że także skazani dostrzegają pozytywne aspekty oferty odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego, a tym samym skłania do przypuszczenia, że system dozoru elektronicznego – jako propozycja oddziaływania wychowawczego – może być akceptowany przez skazanych. Zaaprobowanie oferty zdaje się upoważniać do optymizmu pedagogicznego, zaś zestawienie negatywnych aspektów izolacji więziennej oraz potencjalnych możliwości tkwiących w normalnym wolnościowym środowisku człowieka nie pozostawia wątpliwości, gdzie łatwiej o dogodne uwarunkowania autoresocjalizacji. Jednakże przyjęcie założenia, że otoczenie to zawsze będzie sprzyjało autoresocjalizacji, jest nieuprawnione, dlatego kierując skazanego do odbywania kary w SDE, warto rozpoznać i uwzględnić także aspekt jego przestrzeni społecznej.

BIBLIOGRAFIA

1. Bedyńska S., Brzezińska A., *Statystyczny drogowskaz*, Warszawa 2007.
2. Bedyńska S., Książek M., *Praktyczny przewodnik wykorzystania modeli regresji oraz równań strukturalnych*, Warszawa 2012.
3. Choynowski M., *Opracowanie polskiej adaptacji „Inwentarza osobowości” H.J. Eysencka (Maudsley Personality Inventory)*, „Biuletyn Psychometryczny” 1968, nr 2.

²⁴ Z. Nowacki Z., *Wywieranie wpływu społecznego w warunkach izolacji więziennej*, Kraków 2010, s. 46–48, 51–53; M. Szaszkiwicz, op.cit., s. 45–51.

4. Ciosek M., Kmiecik K., *Psychologia kliniczna, wprowadzenie do psychologii sądo-wo-penitencjarnej*, Gdańsk 1987.
5. Drwal R.L., *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*, Wrocław 1981.
6. Eysenck H., Eysenck M., *Podpatrywanie umysłu. Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują*, Gdańsk 1998.
7. Field A., *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics*, London 2013.
8. Lewandowski M., *Pęknięcie ziemi*, Warszawa 1975.
9. Mudrecka I., *Proces resocjalizacji w perspektywie dorobku neuronauk*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10.
10. Nowacki Z., *Wywieranie wpływu społecznego w warunkach izolacji więziennej*, Kraków 2010.
11. Nowacki Z., *System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach kar-nych*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 10.
12. Schweitzgebel R., *Electronic innovation in the behavioral sciences: A call to-re-sponsibility*, „American Psychologist” 1967, nr 22.
13. Sielicki D., *Elektroniczne monitorowanie przestępców – nowoczesna alternatywa pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2005, nr 47–48.
14. Szaszkiwicz M., *Tajemnice grypserski*, Kraków 1997.
15. Zimbardo P.G., *On the ethics of intervention in human psychological research: with special reference to the Stanford prison experiment*, „Cognition” 1973, nr 2.

WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie sposobu oraz szczegółowych warunków wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U., poz. 773).
2. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 maja 2015 r. w sprawie określenia szczegółowych warunków technicznych i wymagań funkcjonalnych, jakie powinny spełniać środki techniczne służące do wykonywania dozoru elektronicznego, oraz sposobu funkcjonowania systemu komunikacyjno-monitorującego (Dz.U., poz. 797).
3. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 maja 2015 w sprawie sposobu archiwizowania oraz sposobu i trybu usuwania danych osobowych i informacji zarejestrowanych w związku z wykonywaniem dozoru elektronicznego (Dz.U., poz. 800).
4. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie wzoru pisemnego pouczenia o przysługujących skazanemu prawach i ciążących na nim obowiązkach związanych z dozorem elektronicznym, jak również o konsekwencjach naruszenia tych obowiązków (Dz.U., poz. 847).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553, z późn. zm.).
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557, z późn. zm.).
7. Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. nr 191, poz. 1366, z późn. zm.).

STRESZCZENIE

Zbigniew NOWACKI

ZASTOSOWANIE PENITENCJARNE SYSTEMU DOZORU ELEKTRONICZNEGO W OCENIE SKAZANYCH

Słowa kluczowe: system dozoru elektronicznego, stygmatyzacja, ocena systemu dozoru elektronicznego

Przedmiotem badań są formułowane przez skazanych oceny systemu dozoru elektronicznego (SDE). Za narzędzie posłużył autorski Kwestionariusz Ankiety do Badania Oceny Systemu Dozoru Elektronicznego, który zawierał także skalę kłamstwa. Kontrolowano również nastrój badanych. Aby zweryfikować sformułowane hipotezy, przyjęto metodę sondażu diagnostycznego oraz metody analizy statystyczno-porównawczej. Analiza czynnikowa wykazała, że postrzeganie systemu dozoru elektronicznego nie sprowadza się do jednolitego stanowiska – przekonania o SDE to nie-spójny konstrukt, w którym dają się wyróżnić trzy czynniki, tj.: Oceny Negatywne, Oceny Pozytywne oraz Stygmatyzacja. Okazało się, że nie-grypsujący więźniowie mają istotnie wyższe natężenie Ocen Negatywnych SDE niż skazani grypsujący. W zakresie Ocen Pozytywnych oraz odczuwanej Stygmatyzacji nie stwierdzono istotnych różnic między nie-grypsującymi a grypsującymi.

SUMMARY

Zbigniew NOWACKI

PENITENTIARY USAGE OF ELECTRONIC SUPERVISION SYSTEM IN CONVICTS' VIEW

Keywords: Electronic Supervision System, stigmatization, evaluation of Electronic Supervision System

The subject of study and analysis is formulating an evaluation of Electronic Supervision System by convicts. As a tool author's Questionnaire of Electronic Supervision System Evaluation was used which contained scale of lie. Frame of mind was also controlled. To verify hypothesis formulation methods diagnostic sounding and statistical and comparative analysis were used. Factor analysis demonstrated that perception of Electronic Supervision System doesn't bring a unitary opinion-opinions of ESS are incoherent in which we can single out three factors: Negative evaluations, Positive evaluations and Stigmatization. It turned out that „non flashing” prisoners have much more negative evaluation results of ESS than „flashing” prisoners. There weren't any significant differences in terms of positive evaluations and perceptible Stigmatization between ‘flashing’ and ‘non flashing’ groups.

NOTA O AUTORZE

Mjr SW Zbigniew Nowacki, dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, specjalność: pedagogika resocjalizacyjno-penitencjarna, Zakład Karny w Pińczowie.